

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН АГАРТУУ МИНИСТРЛИГИ
КЫРГЫЗ БИЛИМ БЕРҮҮ АКАДЕМИЯСЫ

ОКУУ ПРОГРАММАСЫ

«ӨЗБЕК АДАБИЯТЫ»

окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн жалпы билим берүү
уюмдарынын V- VI класстары үчүн

Бишкек - 2025

Түзүүчүлөр:

Исманова А.А., филология илимдеринин кандидаты, доцент, ОшМУнун өзбек тили жана маданият борборунун директору

Кадирова Ф.Б., Ош шаарындагы №22 Солижон Шарипов атындагы орто мектебинин башталгыч класс мугалими.

Сайдрахимов К.Ф., ОшМУнун индустриалдык-педагогикалык колледжинин ага окутуучусу.

Батыркулова А.Б., КББАнын филологиялык билим берүү лабораториясынын башчысы, п.и.к.

Рецензенттер:

Махсумханов С.А. КУУнун алдындагы өзбек тилдүү билим берүү мектептери үчүн окуу китептерин түзүү борборунун редактору, ф.и.к.

Алимова Б.Т. Ош шаарындагы мугалимдер билимини өркүндөтүү институтунун башталгыч класстар кабинетинин методисти.

Кыргыз Республикасынын окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн жалпы билим берүүчү мектептеринин V- VI класстарында “Өзбек адабияты” предметинин окуу программасы Кыргыз Республикасынын жалпы билим берүүчү уюмдарынын V- VI класстары үчүн иштелип чыккан “Өзбек адабияты” предметтик стандартынын негизинде даярдалды.

Окуу программасы жалпы билим берүүнүн предметтик стандартындагы талаптарды жетекчиликке алуу менен өзбек адабияты сабагынын мазмунун, окутуунун көлөмүн, окуу процессинин уюштурулушун, окуучулардын окуу жетишкендиктерин баалоонун шарттарын аныктайт жана аны аткаруу окутуу, билим берүү уюмдарынын түрлөрүнө карабастан милдеттүү болуп саналат.

Аталган окуу программасы окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн уюмдарынын V- VI класстарында өзбек адабияты предметинин мазмунун, көлөмүн аныктап, окуу китептерин түзүүчүлөргө, методисттерге жана мугалимдерге багыт берет. “Өзбек адабияты” предмети боюнча календарлык-тематикалык план, окуу - методикалык комплекстерди (ОМК) иштеп чыгуу үчүн негиз болуп саналат

М А З М У Н У

I. ТҮШҮНДҮРМӨ КАТ	4
- Предметтин актуалдуулугу - предметтин максаттары жана милдеттери - предметтик компетентүүлүктөр - предметтин базистик окуу планындагы орду жана мааниси	
II.ПРЕДМЕТТИН	
 МАЗМУНУ	7
- Тематикалык бөлүмдөр - Күтүлүүчү натыйжалар	
III. ПРЕДМЕТТИ ОКУТУУНУН МЕТОДИКАСЫ	16
- предметти окутууну уюштуруу (формалары, сабактын заманбап типтери жана түрлөрү) - сабактын мисалында (фрагменттер)	
IV. Баалоо.....	17
- Баалоонун критерийлери - Балоонун нормалары	

ТҮШҮНДҮРМӨ КАТ

Бүгүнкү күндө дүйнө жүзүндө билим берүү мазмунунун улуттук өзгөчөлүктөрдү сактоо менен глобалдуу талаптарга ылайык өркүндөтүлүшү маанилүү болуп саналат. Кыргызстан дагы бул багытта улуттук баалуулуктарды, руханий мурастарды жана тарыхый эс тутумду жаңы муундун аң-сезимине сиңирүүнү негизги максат катары койгон. Мына ушундай шартта окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн жалпы билим берүү уюмдарынын 5-6- класстары үчүн өзбек адабияты сабагын окутуу актуалдуу.

5-6- класстарда өзбек адабияты сабагынын мазмуну адабий чыгармаларды алардын жанрдык өзгөчөлүктөрүндө изилдөөгө, аларды талдоого негизделет. Адабиятты окутуу окурмандык сабаттуулукту, окурмандык, эмоционалдык-баалуулук, адабий чыгармачылык компетенттүүлүктөрүн өнүктүрүүгө багытталган.

"Окурманга багытталган" мамиле төмөнкүлөрдү эске алат:

- окуучунун жаш курагына жараша окуу жөндөмүнүн өнүгүү стадияларын жана жакынкы өнүгүү зонасына жетишүүсүн;
- адабий чыгарма — дүйнөнүн жана адамзат мамилелеринин көркөм модели экенин түшүнүүнү;
- көркөм текстти кабыл алуунун жана түшүнүүнүн деңгээлдерин айырмалоону.

Өзбек адабиятын окутуунун максаты:

- окуучулардын окурмандык компетенттүүлүгүн өркүндөтүү;
- көркөм адабиятты эстетикалык кабылдоону тереңдетүү, эстетикалык табитти, көркөм түшүнүктөрдү жана баалоону өнүктүрүү;
- окурмандын чыгармачылык аракеттеринин ар түрдүү формаларын шыктандыруу жана өркүндөтүү.

Милдеттери:

Билим берүүчүлүк:

- адабий чыгармалардагы көркөм кепти жана көркөм сөз каражаттарын түшүнүүгө көмөктөшүү;
- адабий чыгармаларды толук кабыл алууну жана түшүнүүнү камсыз кылуу, чыгармага карата сезимдерин, мамилесин билдирүүгө, ой жүгүртүүгө шыктандыруу

Тарбия берүүчүлүк:

- көркөм адабияттын өзгөчөлүгүн этномаданий мамиле аркылуу түшүнүүгө шарт түзүү;
- китеп окууга кызыгууну, анын баалуулугун жана адамдын адеп-ахлактык эстетикалык багыттарына тийгизген таасирин түшүнүүгө түрткү берүү.

Өнүктүрүүчүлүк:

- текст менен иштөөдө ой жүгүртүү ишмердүүлүгүн (салыштыруу, талдоо, жалпылоо, баалоо) активдештирүү;
- окуучулардын чыгармачылык ишмердүүлүгүнүн ар түрдүү түрлөрүн шыктандыруу.

II. ПРЕДМЕТТИК КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮКТӨР

Окурмандык компетенттүүлүк– адабий чыгарманы эстетикалык өздөштүрүүгө жөндөмдүүлүк, искусствонун башка түрлөрүнүн катарында адабияттын өзгөчөлүгү жөнүндө түшүнүгүн калыптандыруу. Бул компетенттүүлүктүн негизи — көркөм сөздүн көп маанилүүлүгүн ачуу жана аны инсандык деңгээлде кабыл алуу аркылуу түшүнүү, адабият таануу түшүнүктөрүн көркөм чыгарманын маңызын аңдоонун куралы катары өздөштүрүү.

Эмоционалдық баалуулук компетенттүүлүгү – окуучунун адабиятта чагылдырылган адептик жана эстетикалык баалуулуктарды аныктоого жана түшүнүүгө, сезимдерин, мамилесин билдирүүгө, ой жүгүртүүгө, аларга карата өзүнүн мамилесин негиздөөгө жана улуттук баалуулуктар менен байланыштырууга, гуманисттик позицияларды жактоого жөндөмдүүлүгү.

Адабий-чыгармачылык компетенттүүлүк – окулган чыгармалар жана жеке тажрыйба негизинде адабий чыгармачылыкка жөндөмдүүлүк; ар түрдүү темадагы, жанрдагы жана формадагы адабий чыгармачыл иштерди жазуу; адабий чыгармалар, жеке таасирлер, ассоциациялар боюнча оозеки жана жазма ой жүгүртүүлөрдү жаратуу; көркөм сөз каражаттарын колдонуу жөндөмдүүлүгү.

Бул компетенттүүлүктөр предмет боюнча күтүлүүчү натыйжалардын тизмесинде берилген жана динамикада көрсөтүлгөн. Ар бир баскычты аткаруу төмөнкүлөрдү эске алууну талап кылат:

- окуучунун компетенттүүлүктөрдү өздөштүрүүсүнүн сапаты убакыт өтүшү менен тереңдейт;
- күтүлүүчү натыйжалар өзгөрөт же толукталат;
- компетенттүүлүктөр мазмундук багыттардын кесилишинде интеграцияланып, өз ара аракеттенет жана окуучунун жеке тажрыйбасын байытып турат.

Бул программа окутуу өзбек тилинде жүргүзүлгөн бардык мектептерде окуучулардын өзбек адабиятынан ала турган билимдеринин мазмунун аныктаган жана окуучулардын даярдыгынын деңгээлин белгилеген нормативдик документ болуп эсептелет. Бул программаны түзүүдө билим берүү боюнча мыйзамдардын жаңы талаптары жана мектепте адабий билим берүүнүн мамлекеттик стандартынын жол-жоболору эске алынды.

Предметтин Базистик окуу планда алган орду

Базистик окуу планынын мамлекеттик компонентине ылайык, жалпы орто билим берүүнүн башталгыч билим берүү баскычында өзбек адабияты предметине төмөндөгүдөй окуу жүктөмү аныкталган:

№	класстары	Жума бою	Жыл бою
1	5-класс	1,5 сааттан	51саат
2	6-класс	1,5 сааттан	51 саат

II. ПРЕДМЕТТИН МАЗМУНУ

V класс (51 СААТ)

СААТТАРДЫН ЖАЛПЫ БӨЛÜШТÜRÜLÜШÜ

Чыгармаларды окуп үйрөнүү үчүн – 41 саат

Класстан тышкары окуу үчүн – 4 саат

Дил баян үчүн – 4 саат

Чейректик кайталоолор үчүн – 2 саат

Баары – 51 саат

Кириш-1 соат

Адабиёт –сўз санъти. Оғзаки ва ёзма адабиётнинг специфик хусусияти.

Халқ оғзаки ижоди-13 соат

Халқ оғзаки ижодининг тур ва жанрлари. Меҳнат ва болалар маросим кўшиқлари. Халқ эртаклари ва адабий эртаклар яратувчиси. Топишмоқлар ва уларда ўхшатишнинг қўлланлиши. Мақолларда халқ донишмандлиги ифодаси. Масалларда мажозий маъно.

Халқ кўшиқлари. Меҳнат ва маросим кўшиқлари-2 соат

Халқ эртаклари. Тил тигдан ўткир. Подшо билан вазир - 1 соат

Овчи, кўкча ва доно. Яхши ният ярим давлат-1 соат

Адабий эртаклар.

Турсунбой Адашбоев. Уч бўталоқ ва сирли қовоқ 1- соат

Ёқубжон Шукуров. Она меҳри-1 соат

Пўлат Мўмин. Зийрак фил ва зикна баққол. Олтин най-1 соат

Ойдин. Олтмиш газ арқон-1 соат

Халқ топишмоқлари -1 соат

Халқ мақоллари – 1 соат

Ўхшатиш ҳақида маълумот-1 соат

Масал жанри ҳақида. На у ёқлик на бу ёқлик-1 соат

Алишер Навоий. Шер билан Дурроғ- 1 соат

Ватан-остонадан бошланади-3 соат

Бармоқ ва аруз вазнидаги шеърларнинг ифодали ўқиш. Бадиий асар бошланмаси. Воқеалар баёни ва яқунлама. Бадиий асар воқеасини тўлиқ айтиш. Қаҳрамонларни аниқлаш.

А. Навоий ва З. М. Бобур рубоийлари-1 соат

Алишер Саъдулла. Жасорат ва ҳалокат-1 соат

Иқбол Мирзо. Ватан-1 соат

Инсон одоби билан гўзал-2 соат. Бадиий асардаги қаҳрамон хатти-ҳаркатига муаллиф баҳоси. Оғзаки баён.

Сайфи Саройи. Гулистон бит туркий-1 соат

Ҳикматли гап. “Жовидони хирад” китобидан. (Махмуд Хасаний тўплаган)

Китоб ўқиш одоби-2 соат.

Қўшимча адабиётлардан фойдаланиш, режа тузиш ва режа асосида фикрини баён этиш. Оғзаки ва ёзма шаклда.

Малик Муродов. Алломалар ибрати. Китобфурушга мукофот- 1 соат

Азим Суюн. Тошкулба тоқчасидаги китоблар-1 соат

Табиат мўъжизалари- 5 соат.

Ҳайвонлар, қушлар, дарахтлар, ўсимликларнинг рамзий ва мажозий маънода қўлланилиши. Бадиий асарни қисмларга ажратиш ва улар орасидаги боғланишни аниқлаш. Воқеа нимадан бошланди, қандай давом этди ва қандай яқунланди, саволлар асосида мустақил ишлаш.

Миртемир. Қирғизистон. Булут-1 соат

Юрий Дмитриев. Табиат мўъжизаси-1 соат
Латиф Маҳмудов. Нок. Меҳр қолур-1 соат
Пўлат Мўмин. Гуллар рангин қайдан олар? Дарахтлар ҳам қилармиш физкультура-1 соат
Азим Суюн. Бир ўрмонда -1 соат

Ўлкамиз ижодкорлари – 5 соат.

Қирғизистондаги болалар ёзувчи ва шоирларнинг асарлари. Уларнинг ижодига муносабат билдириш, баҳолаш, фикрларини далиллар билан бериш. Бадиий матндан асосий сўз, образ, ғояни аниқлаш ва таҳлил қилиш.
Турсунбой Адашбоев-Қоплон кўл. Олтин ёлли тулпор-1 соат
Абдусаттор Сотиболдиев. Меҳр-1 соат
Қурбон Жўра. Тоғ райҳони. Кийик ўт. Ўрмончи-1 соат
Қўлдош Мирзо. Учиш хумори-1 соат
Мустақил ўқиш. Авлиёхон Эшон. Кўклам. Бу дарахт бувимга ўхшайди.

Қирғиз ва қардош болалар адабиёти – 6 соат

Бадиий асар қаҳрамонларининг хулқ-атворини баҳолаш, қиёслаш, баҳслашиши, фикрини изчил баён этиш. Асар қаҳрамонларини таърифлашда оғзаки ёки ёзма шаклни қўллаш. Болалар дунёси, ўй-фикри, орзу-умидлари, ҳаёти ҳақидаги тушунчаларини акс эттирган бадиий асарлар. Матндан сўзлар, иборалар, омоним, синоним, антонимларни, ҳикматли сўз ва мақолларни аниқлаш, маъносини изоҳлаш.
Аали Тўқомбаев. Оқ бувра. Эл билади. Уч ҳақиқат-1 соат
Рисбоев Сулаймон. Бахт излаган бола-2 соат
Сооронбой Жусуев. Икки элнинг ўғил-қизлари. Бўз уй-1 соат
Айгиз Баймухаметов. Қолдирма, она!- 1 соат
Қаюм Тангрикулов. Ёртиқулоқ. эртак-ҳикоя-1 соат

Жаҳон болалар адабиёти - 4 соат.

Ўқувчиларнинг ижодий ишлашга қаратилган бадиий матнлар, сюжетли расмлар, илмий-оммабоп мақолалар, ҳикоя, эртаклар в.б.

Матндаги асосий сўз, фикрларни иш дафтарга қайд қилишни режа тузиш ва унинг асосида тўлиқ, қисқартириб ёки ижодий қайта ҳикоялаш.

Глигор Поповски. Миленинг онаси-1 соат
Огден Нещ. Микроб-1 соат
А.П. Чехов. Гриша. Ванька -1 соат
Валентин Лукша. Бахт билан камбағал- 1 соат

V КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮНӨ КОЮЛУУЧУ НЕГИЗГИ ТАЛАПТАР

Окуучулар төмөндөгүдөй компетенттүүлүктөргө ээ болуусу

•
•
•
•
•

- керек:** элдик оозеки адабиятын жазма адабияттан өзгөчөлүгүн билүү; чыгарманын тегин, түрүн, жанрын ажыратуу; көркөм чыгарманы элестетип, ошол элесин оозеки айтып бере алуу; үйрөнүлүп жаткан чыгарманын каарманын мүнөздөй алуу; ар башка каармандардын бирдей кырдаалда, жагдайда жасаган иш-аракеттерин салыштыра жана баа бере билүү;
- чыгарманын текстинен автордун каармандарга түздөн-түз берген баасын таба билүү;
 - көркөм чыгармаларды көрктүү окуу;
 - сюжеттүү чыгарманын жөнөкөй жана татаал планын түзүү;
 - көлөмү чакан прозалык чыгарманын планын, мазмунун кеңири, тандалмалуу же кыскартылган түрүндө оозеки жана жазуу жүзүндө айтып, жазып бере алуу (изложение);
 - өз алдынча окулган адабий чыгарма жөнүндө айтып берүү (өз мамилесин билдирүү менен);
 - программада жатка үйрөнүүгө сунуш кылынган тексттерди билүү;
 - окуу хрестоматиясынын жана башка китептердин маалымат берүүчү аппараттарынан пайдалануу.

VI класс (51 саат)

СААТТАРДЫН ЖАЛПЫ БӨЛÜШТҮРҮЛÜШҮ

Чыгармаларды окуп үйрөнүү үчүн – 41саат

Классан тышкаркы окуу үчүн – 4 саат

Дил баян үчүн – 4 саат

Чейректик кайталоолор үчүн – 2 саат

Баары – 51 саат

Кириш.

Адабиётнинг тур ва жанрлари-1 саат. Ўзбек халқ оғзаки ва ёзма адабий тур жанрлари. Сюжет ва композиция.

Халқ оғзаки ижоди дурдоналари-8 саат. Достон, ривоят, афсоналарнинг тузилиши.

Халқ достонлари. "Кунтуғмиш" достонидан парча – 2 саат

Мустақил ўқиш. "Ойсулув" достонидан парча

Халқ афсоналари ҳақида маълумот. Обшир ота. Оқмон билан Қорамон – 1 саат. (Ипак йўли афсонаси" китобидан)

Сулаймон Расул. Сулаймон тоғ афсонаси-1 саат

Ривоят ҳақида маълумот. Искандарнинг ҳукми. Тил қудрати-1 саат

Эркин Воҳидов. Абдиат ҳақида ривоят. Жаҳолат тўғрисида ривоят-2 саат

Миркарим Осим. Ибн Сино қиссаси-1 саат

Навоийнинг дўсти- 1 саат

Табиат ва инсон-11 соат

Ифодали ўқиш.Ритм, қофия-1 соат 2 соат етмайди

Табиат тасвири. Бадий асарларда она табиатга бўлган муҳаббат, ўқувчиларнинг ҳайвонот,қушлар оламига бўлган муносабати.Ҳайвонлар, қушлар, дарахтлар, ўсимликларнинг рамзий ва мажозий маънода қўлланилиши.

Ойбек.Болалик хотираларим-1 соат

Саида Зунунова.Томчилар.Лолалардан гулханлар ёқиб-1 соат

Асқад Мухтор.Фил байрами.Рог Элефант.Булоқ бошида чанқоқ-2 соат

Ғайратий.Қуёшга муҳаббат.Тянь-Шань этакларида-1соат

Мирмухсин.Ибис қушлари-1 соат

Муҳаммад Юсуф.Она айиқ.Қушлар ҳам йиғлар-1 соат

Драматик асар ҳақида маълумот.Латиф Маҳмудов .Бургут олиб қочган бола-2 соат

Менинг ижоди-1 соат.Сифатлаш ҳақида маълумот.

Бадий асар қаҳрамонларининг асосий сўз, фикрларни,сифатлашларни иш дафтарга қайд қилиш, режа тузиш ва унинг асосида ҳикоя, эртақ, шеър ёзиш ва ҳикматли сўз, мақол, топишмоқлар яратиш.

Орзулар қанотида – 3 соат. Болаларнинг келажакдаги орзулари: касб танлаш, бирон ҳунарни эгаллаш, сирларини англаш, сайёралар, юлдузлар оламини билиш. Саргузашт асарлар. Бадий асардан олган таасуротлари асосида лойиҳалар тузиш, жадвал ва макетлар ясаш. Гербарийлар, коллекциялар тузиш.

Гулчеҳра Нуруллаева.Кичкинтойлар суҳбати- 1соат

Худойберди Тўхтабоев.Сеҳрли қалпоқча-1 соат

Чори Аваз.Бир дунё савол-1 соат

Мустақил ўқиш.Хожиакбар Шайхон.Ғаройиб тушлар

Ўлкамиз ижодкорлари – 4 соат

Қирғизистонда ўзбек адабиёти ва унинг ривожланиши. Бадий асарларда она юрт табиати, ватан соғинчи ва ўзбек халқига хос ахлоқий сифатлар тавсифи.

Мирзакалон Исмоилий.Одамийлик қиссаси-1 соат

Шавкат Раҳмон-Эсдалиқ.Борганимда ҳар сафар-1 соат

Мирзоҳид Мирзараҳимов.Бобомдан қолган нақллар-1 соат

Аъзам Раҳим.Шавкат Раҳмоннинг энг сўнгги туши.Иссиқкўл ҳақида қўшиқ-1 соат

Кўклам ойим келди – 2 соат

Табиат манзаралари тасвирида метафоранинг қўлланилиши.Метафора ҳақида-1соат

Чўлпон.Баҳорда.Бойчечак-1 соат

Рауф Парпи.Ёз кечасида

Қирғиз ва қардош болалар адабиёти— 5 соат

Қирғиз ва қардош болалар ёзувчи ва шоирларнинг асарлари. Уларнинг ижодига муносабат билдириш, баҳолаш, фикрларини далиллаш. Бадий асар қаҳрамонларининг хулқ-атворини баҳолаш, қиёслаш, баҳслашиш, фикрини изчил баён этиш. Асар қаҳрамонларини таърифлашда оғзаки ёки ёзма шаклни қўллаш. Тўлиқ, қисқартириб, ижодий қайта ҳикоя.

Мамитов Жолон. Шеърининг ташвишлари. Ҳақиқат-1 соат (Қирғизистон)

Рисбаев Сулаймон. Фариштанинг қайтиб келиши- 2 соат (Қирғизистон)

Абай. Мен ўланни-1 соат (Қозоғистон)

Вокиф Султонли. Ғор-1 соат (Озарбайжон)

Жаҳон болалар адабиётининг асарлари - 6 соат. Ўқувчини фикрлаш қобилиятини ривожлантиришга қаратилган бадий асарлар. Жаҳон адабиёти намуналари асосида дунё халқлари урф-одатлари, ахлоқий сифатларини матндан топиш, таҳлил қилиш, фикр юритиш ва муносабат билдириш, ҳаётга боғлаш. Муаллиф позициясидан асарга баҳо бериш.

Жалолиддин Румий. Овга чиққан овланган. Нафс йиртқич арслон кабидир. Туякаш ва файласуф-1 соат (“Маснавий” дан).

Тостой Л. Н. Ғаройиб дон. Илёс-1 соат

Андерсен Г. Х. Ўрдақ ҳовлисида. Нима ўйлаб топиш мумкин?- 1 соат

Марк Твен. Шаҳзода ва гадо-2 соат

Сергей Есенин. Она ибодати-1 соат

VI КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН КОМПЕТЕНТТҮҮЛҮГҮНӨ КОЮЛУУЧУ НЕГИЗГИ ТАЛАПТАР

Окуучулар төмөндөгүдөй компетенттүүлүктөргө ээ болуусу керек:

- көркөм чыгармалардагы окуяларды жана сүрөттөөлөрдү көз алдыга элестетип, кайра айтып бере алуу;
- элдик оозеки чыгармачылыктын казынасынан үйрөнгөн чыгармаларды кайсыл текке, түргө, жанрга жата тургандыгын, фольклордук чыгарма менен жазма адабияттын айырмасы эмнеде экендигин так ажырата билүүгө жетишүү;
- үйрөнүлүп жаткан чыгарманын башкы каарманынын жүрүм-турумунун, ички толгонууларынын негизинде аны толук мүнөздөй алуу;
- башкы каармандын жүрүм-турумун, жорук-жосундарын бири-бирине салыштырып баа бере билүү (мугалымдин жетекчилиги жана жамаатташып аракеттенүү менен);
- троп жана анын түрлөрүн аныктай алуу;
- каармандарга берилген автордук көз карашты, бааны таба билүү; адабий
- чыгарманы тек, түр, жанрга карай көркөм окууга жетишүү; эпикалык чыгарманын
- бүт бөлүмү же үзүндүсү боюнча план түзө алуу;
- көлөмү чакан чыгарманы кеңири, кыска, тандалмалуу түрдө оозеки же жазма формада айтып, жазып бере алуу;
- үйрөнүлүп жаткан чыгарманын тегерегинде суроолорго так, кеңири жооп бере алуу;
- окуп-үйрөнүлүп жаткан чыгарманын айланасында турмуштук ой жүгүртө
- билүү; окулган адабий чыгарма жөнүндө өз алдынча (жеке мамилесин

- билдирүү менен)
аңгеме куруп бере алуу;
- хрестоматиянын жана адабий китептердин маалымат берүүчү аппараттарынан пайдалана билүү;
 - жаттоого берилген чыгармалардын тексттерин шыдыр, жатка айтуу; «Манас» айта билүү.

III. ПРЕДМЕТТИ ОКУТУУНУН МЕТОДИКАСЫ

Өзбек адабиятын окутуу процессин уюштуруу формалары

Адабиятты окутуу методикасында методдор тууралуу түшүнүктөр ар дайым эволюциялык аракетте болуп, улам жаңы ойлор менен толукталып келгендиги маалым.

Эвристикалык (жарым-жартылай изилдөө) методу – текстти бир топ терең талдоого жол ачып, адабияттануунун материалдарын пайдаланат, б.а., адабий чыгарманы илимий-теориялык жактан таанып билүүгө жол ачылат. Проблеманы чечүүнүн ар кандай жолдору изделет. Булар көбүнчө эвристикалык аңгемелешүү аркылуу ишке ашат. Бул методду жарым-жартылай изденүүчүлүк деп да аташат. Тапкычтыкты, активдүүлүктү өнүктүрүүчү окутуунун методу катары мугалим менен окуучунун чыгармачылык иш аракетинде тапшырмаларды табуу жолун тездетет.

Эвристикалык методго төмөнкүдөй ыкмалар мүнөздүү:

1. Суроолордун логикалык жактан так коюлушу жана ошонун негизинде окуучулардын кандайдыр бир көрүнүштөрдү байкоолордон анализдөөгө, жеке мүнөздөгү жыйынтыктардан жалпылоолорго өтүшү.

2. Көркөм чыгарманын текстти, же сын макала, иллюстрациялык материалдар боюнча жалпы класс, же бир топ, же жеке берилген суроолордон турган тапшырмалардын системасын ылайыктуу жайгаштыруу.

3. Мугалим тарабынан проблеманын коюлушу же аны окуучулардын улантышы, диспут өткөрүү.

Методикалык ыкмалары – өз алдынча билим алууга шарт түзүүчү, текст боюнча тапшырмалардын ырааттуулугун жайгара билүүчү, проблема

чыгара алуучу суроолордун логикалык системасын таба алуу.

Окуучулардын окуу ишмердүүлүгүнүн түрлөрү – көркөм чыгармалардан материалдарды ылгай алуу; текстти анализдөөнүн элементтери менен айтып берүү; эпизодду анализдөө; образ-каармандарды анализдөө; дилбаянга, докладга ж.б. иштерге план түзүү; проблеманы көтөрө билүү.

Изилдөөчүлүк методу – кыргыз адабияты предметине чыгармаларды өз алдынча талдоо жүргүзүүчү ишмердүүлүк. Мында окуучулар жеке жана топтук изилдөө жүргүзүү менен чыгарманын идеялык-эстетикалык кунарын ачып билип, турмуш жана өз жашоосу менен салыштырып, көркөм табитин көтөрөт. Бул жагынан ал эвристикалык методго жакын болгону менен мында эвристикалык методдон үйрөнгөн чыгармаларды талдоо жана аларга баа берүү инструментарийлерин анадан ары иштетип, бир топ татаал проблемаларды окуучулар өз алдынча чече баштайт.

Методикалык ыкмалары – изилдөөчүлүк милдет тагылган проблемалык суроолорду коюу.

Окуучулардын окуу ишмердүүлүгүнүн түрлөрү – көркөм чыгарманын бөлүктөрүн же бүт баарын өз алдынча талдоо, салыштыруу, баа берүү. Мугалим окуучуларга багыт жана кеңеш гана берет да, өзү пассивдүү байкоочу катары сыртта турат, изилдөөнү жана иликтөөнү окуучу же окуучулар тобу жүргүзөт. Мында ар кандай эссе, дилбаян, доклад жазууга, адабияттаануу, эстетика багытындагы эмгектерди пайдаланууга өзгөчө көңүл бурулат да, окуучулардын ой жүгүртүүсүн өстүрүүгө шарт түзүлөт.

Репродуктивдүү методдо окуучулар билимди даяр түрдө алат, мисалы, алар мугалимдин лекциясынан, баяндоосунан, окуулуктардан, окуу колдонмолорунан, адабияттаануу багытындагы китептерден предметке байланыштуу маалыматтарды алат. Бирок бул ошол материалдарды ошол бойдон «мээсине көчүрүп алат» дегендик эмес, механикалык кабылдоодон аң-сезимдүү кабыл алууга өтөт дегендик. Даяр материалды бала өз даярдыгына жараша иштеп чыгып, жалпылап, жыйынтыктап, мурда алган билими менен толуктап турат.

Методикалык ыкмалар – мугалимдин баяндоосу; мугалимдин лекциясы; обзордук лекциялар; окуу китеби жана окуу куралдары боюнча тапшырмаларды берүү.

Окуучулардын окуу ишмердүүлүгүнүн түрлөрү – мугалимдин лекциясынын планын түзүү жана конспектилөө; план коюу; окулган материалдарды конспектилөө жана тезис жазуу; синхрондук таблицаларды аткаруу; мугалимдин лекциясы, окуу китеби, окуу колдонмолору боюнча оозеки жоопторду даярдоо; тема же проблема боюнча жалпылоочу багыттагы дилбаяндарды, докладдарды даярдоо.

Долбоорлоо методу. Соңку кылымда азыркы педагогикада долбоорлоо (проект) методу деген түшүнүк пайда болду. Долбоорлоо методу окуучулардын жамаатташып иштөөсүнө жана алардын чыгармачылык активдүүлүгүн, ой жүгүртүүсүн, тапкычтыгын өстүрүүгө багытталган ишмердүүлүк. Мугалим менен окуучу кызматташып, ар кандай илимий билимдердин табылгаларын пайдаланып жаңы нерселерди издеп, аларды долдоорлойт. Методдо бала билген билимди дагы байытып, дагы өркүндөтүп гана калбай, аны иш жүзүндө колдоно баштайт.

Биринчи этап – уюштуруу этабында топтор жана алардын кызыгуу чөйрөсү аныкталат.

Экинчи этап – болочок долбоорду тандоо жана башкы идеяларын талкуулоо этабы болот да, анда долбоорду эмне үчүн түзөбүз жана андан кандай натыйжаларды алабыз дегендей максат-милдеттер белгиленет, тема дагы так аныкталып, план түзүлөт.

Кийинки – долбоордун курамын аныктоо, топторго милдеттерди бөлүштүрүү жана керектүү материалдарды тандоо этабында жалпы жөнөкөй план жазылат (ал кийин кеңири багытта түзүлүүгө тийиш), тема боюнча топтун жана окуучулардын кызыгууларына жараша тарыхый, археологиялык, крайтаануу, искусство чыгармалары, иллюстрациялар тандалат.

IV. БААЛОО

Окуучулардын окуу ишмердүүлүктөрүн баалоонун критерийлери

Баалоо окуучулардын окуу жетишкендиктеринин предметтик стандарттын мазмунуна дал келишин аныктоо максатында жүргүзүлөт. Инсанга багытталган окутуунун практикасында окуучулардын окуу жетишкендиктерин текшерүүнүн төмөнкү стратегиялары көбүрөөк жайылтылган: 1) окуучунун баштапкы жана аякталыштагы жыйынтыктарынын дал келиши, б.а. окуучунун жеке өсүшүнүн динамикасы; 2) окуучу жасаган иштин критерийлер менен дал келиши.

Төмөнкүлөр бааланат:

- сабак учурундагы окуучулардын иши;
- окуучулардын ишмердүүлүгүнүн натыйжасы;
- портфолионун чыгармачылык презентациясы.

Тапшырмаларды топторго бөлүштүрүү төмөндөгүлөрдү эске алуу менен өткөрүлөт:

- берилген тапшырмаларды чечүүнүн ар түрдүү деңгээлдегитатаалдыгын;
- окуучулардын тапшырмаларды чечүүнүн ар түрдүү деңгээлдеги өз алдынчалыгын.

1-топтогу тапшырмалар – текст боюнча жалпы багыт алуу, ачык берилген маалыматты колдонуу (тексттеги маалыматтын негизги темасын жана идеясын түшүнүү, тексттеги айтылгандар боюнча жалпы түшүнүк).

2-топтогу тапшырмалар – текстти терең түшүнүү, маалыматты интерпретациялоо жана өзгөртүп түзүү, анализдөө, текстте ачык эмес берилген маалыматты жалпылоо жана интерпретациялоо, текстте түз айтылбаган байланыштарды орнотуу, бир топ татаал жыйынтыктарды жана баалоочу ойлорду айтуу.

3-топтогу тапшырмалар – маалыматты окуу-практикалык тапшырмаларда колдонуу жана өз тексттерин түзүү, карама-каршы жана талаш маалыматты табуу, алынган маалымдоо боюнча баалоочу пикирин жана өз көз карашын айтуу.

Төмөнкү таблицада предметтик стандарттардын жетишкендиктерин таап көрсөтүүгө багытталган тапшырмалардын түрлөрүнүн варианты жана бул же тигил тапшырмалар үчүн баанын оордугун болжолдуу бөлүштүрүү сунушталган.

Таблица 2. Окуучулардын компетенттүүлүгүн баалоо үчүн тапшырмалардын түрлөрүнүн болжолдуу варианты

№	Окуучулардын компетенттүүлүгүн баалоочу тапшырмалардын түрлөрү	Баанын оордугун болжолдуу бөлүштүрүү	Тапшырмалардын топтор менен дал келиши
1.	Айтып берүүнүн түрлөрү	10%	1
2.	Окуучулардын текстке карата суроо берүүсү. Суроолорго жооп берүүсү	10%	1,2,3
3.	Чыгармалардын, образдардын, темалардын, эпизоддордун анализи	20%	
4.	Жазуу иштери (иштердин мазмунуна багыт алуу, окуучулардын рефлексиясынын негизинде кыргыз тили сабактары менен байланышы): Эркин эссе. Аргументтештирилген эссе. Түрдүү жанрларда дил баян (эссе, жомок, тамсил, ыр, аңгеме).	15%	2,3
5.	Көркөм окуу. Сахналаштыруу. Иллюстрациялоо, жабыштырып жасоо, аппликация жана башкалар.	10%	3
6.	Адабий темалар боюнча чыгармачылык долбоор. Комплекстүү долбоор (сүрөт колдонуу менен чоң эмес изилдөө, музыка, информатика).	20%	2,3
7.	Чыгармачыл презентация	15%	2,3

Эскертүү:

Иштердин саны жана баа коюлушу боюнча бөлүштүрүү класстан-класска компетенттүүлүгүнүн өсүү динамикасын эске алуу менен ишке ашырылат. Класстарга бөлүштүрүүгө ылайык баалоо үчүн жалпы багыт болуп төмөнкүлөр эсептелет:

- жумуштун көлөмү
- кабыл алуу менен түшүнүүнүн тереңдиги
- өз алдынчалыктын деңгээли (демилгелөө, тандоо, интерпретациялоо)
- чыгармачылык ыкма
- айтканын аргументтештирүүсү, текстке таяныч

Окуучулардын ишмердүүлүгүнүн натыйжасын баалоо критерийлери ар бир тапшырмага жана иштин түрлөрүнө карата түзүлөт.

- **Предметти өздөштүрүүнүн деңгээли**
- Предметти өздөштүрүүнүн деңгээлдерин бөлүштүрүү үчүн негиз адабий чыгарманы кабыл алуу сапатына багытталган. Окуучулардын адабий чыгарманы кабыл алуусунун сапаты окурмандын ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарын анализдөөнүн негизинде түзүлөт. Кабыл алуунун сапаты деп окурмандын каармандар жана чыгарманын автору менен кошо башынан кечирүү, эмоциялардын динамикасын көрүү, жазуучу жараткан турмуш картинасын элестетүүнү кайра түзүү, каармандардын кылган жоруктарынын түп натыйжасы, мотивдери тууралуу ой жүгүртүү, чыгарманын каармандарын баалоо,
- автордун позициясын аныктоо, чыгарманын идеясын өздөштүрүү, б.а. автор

койгон көйгөйдү өз жан дүйнөсүнөн баалап, сындoo жөндөмдүүлүгүн түшүнөбүз. Чыгарманы толук түрдө кабыл алуу окуучунун адабий өнүгүүсүнүн жогорку деңгээли жөнүндө кабарлайт.

- Окуучунун окурмандык сезимдеринин активдүүлүгүн, кайра жаратуучу жана чыгармачыл элестетүүсүн, көз алдыга элестетүүсүнүн конкреттүүлүгүн
- жана көркөм жалпылоого сиңүү деңгээлин, окуунун, окурмандык баасынын жана ориентир алуусунун үстөмдүк кылуучу мотивдерин эске алып, окуучунун кабыл алуусунун үч деңгээлин бөлүп көрсөтүүгө болот:
- сюжеттүү окуялуу (төмөн) деңгээл образдуу-аналитикалык (орто) деңгээл идеялык-эстетикалык (жогорку) деңгээл

Таблица 4. Билим берүү натыйжасына жетишүү деңгээли боюнча баалоо критерийлери (варианттар)

Күтүлүүчү натыйжа	деңгээлдер		
	Чыгармачылык	Продуктивдүү	Репродуктивдүү
Бірларды көркөм жатка айта алат	Бірды так билет жана жатка айтып берет. 1. Сөздөрдү жана сөз айкаштарын туура айтат. 2. Окуу учурунда интонацияны, темпти жана ритмди өзгөртөт. 3. Лирикалык каармандын сезимдерин, тынчсызданууларын жеткиликтүү чагылдырат. 4. Темага, автордун оюна жана көркөм образдарга болгон өзүнүн мамилесин билдирет.	I. Бiрды жатка окуу жана түшүнүү жөндөмү (жардам менен): 1. Бiрды жакшы билет жана жатка окуйт. 2. Сөздөрдү жана сөз айкаштарын туура айтат. 3. Айрым учурларда интонацияны, темпти жана ритмди өзгөртөт. 4. Лирикалык каармандын сезимдерин жана тынчсызданууларын жарым-жартылай жеткирет.	I. Бiрды жатка окуу жана негизги түшүнүктөрдү берүү (мугалимдин активдүү жардамы менен): 1. Бiрды жатка окуйт (мугалимдин жардамы менен). 2. Айрым сөздөрдү жана сөз айкаштарын туура айтат.
Чыгарманын түзүлүшүндө колдонулган көркөм каражаттардын маанисин түшүндүрөт.	Бiрдын көркөм каражаттарын түшүнөт жана пайдаланат: 1. Тексттен эпитеттерди, салыштырууларды, жандандырууларды (олицетворение) табат. 2. Образдуу сөздөр менен сөз айкаштарынын маанисин түшүндүрөт жана алардын чыгармадагы	Көркөм каражаттарды түшүнүү жана колдонуу (мугалимдин жардамы менен): 1. Тексттен эпитеттерди, салыштырууларды, жандандырууларды (олицетворение) табат. 2. Образдуу сөздөр менен сөз айкаштарынын маанисин жана чыгармадагы	Көркөм каражаттарды түшүнүү жана пикир билдирүү (жардам менен): 1. Тексттен айрым гана тропторду (мисалы, бир эпитет же салыштырууну) таба алат. 2. Образдуу сөздөргө түз маанисин берет. 3. Бiрдын

	ролун аныктайт. 3. Автор жараткан элестетүү сүрөттөрүн оозеки сүрөттөп берет. 4. Эмоционалдык-баалоо лексикасын колдонот, көркөм сөздүн кооздугун ачып берет.	ролун мугалимдин жардамы менен түшүндүрөт. 3. Автор жараткан элестетүү сүрөттөрүн мугалимдин жетеги (наводящий суроолору) менен оозеки сүрөттөп берет. 4. Эмоционалдык-баалоо лексикасын колдонот жана көркөм сөздүн кооздугун белгилейт (мугалимдин жардамы менен).	мазмунун кыскача айтып берет (пересказ). 4. Жалпы мүнөздөгү баа берет: «жакты», «жаккан жок», «кооз» — (мугалимдин жардамы менен).
--	--	---	--

Класстарга бөлүштүрүүгө ылайык баалоо үчүн жалпы багыт болуп төмөнкүлөр эсептелет:

жумуштун көлөмү

кабыл алуу менен түшүнүүнүн терендиги

өз алдынчалыктын деңгээли (демилгелөө, тандоо, интерпретациялоо)

чыгармачылык ыкма

айтканын аргументтештирүүсү

Окуучулардын ишмердүүлүгүнүн натыйжасын баалоо критерийлери ар бир тапшырмага жана иштин түрлөрүнө карата түзүлөт.

Предметти өздөштүрүүнүн деңгээли

Предметти өздөштүрүүнүн деңгээлдерин бөлүштүрүү үчүн негиз адабий чыгарманы кабыл алуу сапатына багытталган. Окуучулардын адабий чыгарманы кабыл алуусунун сапаты окурмандын ишмердүүлүгүнүн жыйынтыктарын анализдөөнүн негизинде түзүлөт. Кабыл алуунун сапаты деп окурмандын каармандар жана чыгарманын автору менен кошо башынан кечирүү, эмоциялардын динамикасын көрүү, жазуучу жараткан турмуш картинасын элестетүүнү кайра түзүү, каармандардын кылган жоруктарынын түп натыйжасы, мотивдери тууралуу ой жүгүртүү, чыгарманын каармандарын баалоо,

автордун позициясын аныктоо, чыгарманын идеясын өздөштүрүү, б.а. автор койгон көйгөйдү өз жан дүйнөсүнөн баалап, сындoo жөндөмдүүлүгүн түшүнөбүз. Чыгарманы толук түрдө кабыл алуу окуучунун адабий өнүгүүсүнүн жогорку деңгээли жөнүндө кабарлайт.

Окуучунун окурмандык сезимдеринин активдүүлүгүн, кайра жаратуучу жана чыгармачыл элестетүүсүн, көз алдыга элестетүүсүнүн конкреттүүлүгүн

жана көркөм жалпылоого сиңүү деңгээлин, окуунун, окурмандык баасынын жана ориентир алуусунун үстөмдүк кылуучу мотивдерин эске алып, окуучунун кабыл алуусунун үч деңгээлин бөлүп көрсөтүүгө болот:

сюжеттүү окуялуу (төмөн) деңгээл

образдуу-аналитикалык (орто) деңгээл

идеялык-эстетикалык (жогорку) деңгээл

Баалоонун негизги принциптери:

Окуучуларды баалоодо мугалим – объективдүүлүк, негиздүүлүк, системалуулук, бирдиктүү талап, ар тараптуулук, жекелик мүнөздөгү принциптерди жетекчиликке алышы зарыл.

Объективдүү баа субъективдүү жана жаңылыш ойду жокко чыгарат. Объективдүүлүк көп фактордон көз каранды. Алардын ичинен эң маанилүүсү окуунун максатынын диагноздуулугу, баанын мазмуну менен объектти тандоонун негизделиши, талдоо, жыйынтыктарды баалоо методдору менен камсыздалышы. Объективдүүлүк төмөнкүлөрдөн турат:

 билим берүү системасынын көсөткүчтөрү менен критерийлерин аныктайт; илимий негизделген баалоо каражаттарынын мазмуну (суроолор менен тапшырмалар, тесттер, анкета, сурамжылоо);

 ар түрдүү баалоо процедураларынын (байкоо, өлчөө, анкета алуу, суроо-жооп) туура келүүчүлүгү;

 талапка жооп берген критерийлер аркылуу системадагы компоненттердин абалын баалоо.

Өзгөчө белгилеп кетүүчү нерсе баанын чындыгынын объективдүүлүгү баалоону аткаруучу мугалимдерден, баа каражаттарынан жана методдордон көз карандысыздыгы.

Негиздүүлүк. Коюлган баа сөзсүз аргументи менен болушу керек. Ошол эле учурда, аргумент мазмундуу мүнөздөлүп жана мазмун формасы менен окуучунун аткарган ишине, баанын критерийлеринин талабына жооп берүүсү керек. Бааны негиздөөдө мугалим окуу материалынын көлөмүн, деңгээлин жана берилген тапшырманын аткарылган сапатына көңүл буруусу керек. Мугалим бааны аргументтегенде төмөндөгүлөрдү бөлүп көрсөтүшү керек:

 окуучунун анализ бере билүү билгичтиги;
себеп-натыйжалык байланыштын орнотулушу;
ой-жүгүртүүнү маалымдоосу;
өзүнүн көз карашын далилдөөсү;
ар кандай шартта алган билимин колдоно билүүсү;
окуу материалын жалпылоо менен негизгисин белгилеп көрсөтө билүүсү.

Системалуулук принциби билим берүү процессинин баштапкы этабынан акырына чейин баа ишмердүүлүгү аткарылат. Системалуу баалоого билим берүү системасынын бардык компоненттери дуушар болот. Контролдоо менен баалоону системаны туруктуу текшерген жыштыкта өткөрүү керек. Баалоонун

системалуулук принциби комплекстүү ыкма аркылуу аткарылып, ар кандай формалар, методдор жана баа каражаттары тыгыз байланышта бирдиктүү максатта башкарылат.

Бирдиктүү талап. Көпчүлүк учурларда кээ бир окуучуларга жеңил суроолор берилсе, кээ бирөөлөргө узак жоопту талап кылган тапшырмалар берилет. Ал эми окуучулардын билими бирдей балл менен бааланат. Бардык окуучуларга бирдей талап коюлушу керек. Баалоодо бирдиктүү программалык талаптар коюлушу керек, билимди баалоодо бирдей критерий болууга тийиш. Окуучулар кандай билимди кандай көлөмдө өздөштүрүшү керек экендигин билүүсү керек.

Ар тараптуулук принциби. Баалоо окуучулардын ээ болгон билимдерин аныктоону, жана ошондой эле билгичтик менен көндүмдөрдү калыптандыруунун даражасын аныктоону шарттайт, алар ар тараптуулук принцибинин мазмунун түзүшөт. Мугалим ар тараптуу өнүгүү принцибин жетекчиликке алуу менен төмөндөгүлөрдү эске алуусу керек:

 өздөштүрүлгөн материал боюнча билимдин көлөмүн (окуу объектилери жана билимдин элементтери, түшүнүк, мыйзамдар, идеялар ж.б.);

 өздөштүрүлгөн билимдин деңгээли, билимди текшерүү, стандарттык эмес шартта билимди колдонуу;

 билимдин сапаты (толуктугу, бекемдиги, тереңдиги, ийилчектиги ж.б.).

Жекелик принциби. Баа жекелик мүнөздү да алып жүрөт. Оозеки же фронталдык суроо-жоопто, дил баян жазганда же жат жазуу жазганда, экзамен же зачетто дайыма өзгөчөлөнгөн билими билинип турат. Ошондуктан, баалоо процесси ар бир окуучунун билиминин деңгээлин билгенден кийин жүргүзүлүүгө тийиш. Жекелик принциби төмөндөгүлөрдү аныктоону талап кылат:

- окуу материалы боюнча окуучу эмнелерди билет;
- окуучунун билим деңгээли кандай;
- окутуу процессинде окуучу эмнени үйрөнө алган жок;
- жетишпегенин себеби кайсы;
- билими боюнча жетишпегендигин жоюу үчүн эмне кылуу керек.

Ошондуктан, бул принциптин маңызы ар бир окуучунун өгөчөлүгүн жакындан билүү болуп саналат.